

“İLM BİR KÎL Ü KÂL MİDİR?”
YAHUT
“ŞAİR BURADA NE DEMEK İSTEMİŞ”

ÖMER UYAN

Sayı 3, ss., 34-36.

Makale Türü: Kitap Değerlendirmesi

Geliş Tarihi: 21.12.2023

Kabul Tarihi: 31.03.2024

Değerlendirme: Çift Taraflı Kör Hakemlik

Etik Bildirim: lisaniyatstudies@gmail.com

İntihal Denetimi: Yapıldı. (İntihalnet)

Etik Beyan: Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Lisans Bilgisi: Dergimizde yayımlanan çalışmaların telif hakları dergimize ait olup, CC-BY-NC-ND lisansı ile açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Issue 3, pp., 34-36.

Article Type: Book assessment

Submitted: 21.12.2023

Accepted: 31.03.2024

Evaluation: Double-Blind Review

Ethics Declaration: lisaniyatstudies@gmail.com

Plagiarism Check: Done. (İntihalnet)

Ethics Statement: This study does not require ethics committee approval, and the data used was obtained through a literature review/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to throughout the preparation, and all references are cited in the bibliography.

License Information: The copyrights of the studies published in our journal belong to our journal and are published as open access with the CC-BY-NC-ND license.

Atıf Bilgisi / Reference Information:

UYAN, Ö. (2024). “İLM BİR KÎL Ü KÂL MİDİR?” YAHUT “ŞAİR BURADA NE DEMEK İSTEMİŞ”, *Lisaniyat Studies Uluslararası Filoloji Araştırmaları Dergisi*, 3, 34-36.

Ömer Uyan

Öğr. Gör. Dr. .

İnönü Üniversitesi

omer.uyan@inonu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5922-6790

Cumhuriyet’ten sonra yapılan klasik edebiyat şerhlerinde genellikle şu yolun izlendiğini söyleyebiliriz: Şiirin Latinize veya transkribe edilmesi; günümüzde kullanılmayan, yabancı sözcüklerin sözlük anlamlarının verilmesi; dil içi çeviriyle günümüz Türkçesine aktarılması, bazı mazmun ve kalıpların açıklanması. Ülkemizdeki felsefe-bilim sahasının en dikkate değer çalışmalarına imza atan ilim adamlarından olan İhsan Fazlıoğlu’nun konu edindiğimiz çalışmasında ise bu yol üzere hareket edilmediğini görüyoruz. Onun metodolojisinin kaynağı ne bahsettiğimiz klasik şerhler ne de çoğu yabancı kökenli olan ontolojik analiz, yapısalcılık vb. inceleme metotları. Bu eserde Fuzulî’nin meşhur “*İşk imiş her ne var âlemde / İlm bir kîl ü kâl imiş ancak*” beyti bir düşünce adamının gözüyle, kadîm düşünce uzayı ve küresinde, ‘çok değişkenli parametrik okuma’ yöntemiyle ele alınmış. Beyitteki başat kelimeler; sözcük değil, terim düzeyinde incelemeye tabi tutulmuş ve şairin “nasıl” dediği bütünüyle göz ardı edilmeden “ne” dediği; daha doğrusu “ne demek istediği” veya “ne demiş olabileceği” irdelenmeye çalışılmış. Dolayısıyla okurda duygu yaratımına matuf olan eda, üslup, tarzdan ziyade beytin muhtevasına yönelinmiş.

“Yorum doğru anlamaktan daha çok, yanlış anlamamak için verilen bir uğraşıdır” diyen Fazlıoğlu titiz ve dertli bir uğraşı ile bizi yanlış anlamaya götürecek olan kapıları kapatmaya çalışmış. Takdim bölümünde diliyle sebep-i telif şöyle anlatılır: “Bu kitabın amacı İslâm-Osmanlı-Türk entelektüel tarihine ilişkin bir okumanın nasıl yapılabileceğini bir beyit üzerinden göstermeye çalışmak ve bu beyit edebî ve meşhur olduğu için de elden geldiğince geniş bir kesimle irtibat kurabilmektir. Söz konusu amacın gerçekleştirilmesi için mahsûs (محسوس) olmadan Doğa üzerine, ma’kul (معقول) olmadan Tanrı üzerine, menkûl (منقول) olmadan Din üzerine, mısdaq (مصدق) olmadan Kavram üzerine konuşulmaz ilkesi benimsendiğinden, öncelikle mefhumların dünyasına kısa bir seyahat gerçekleştirildi, daha sonra beytin yapısını oluşturan; ilim, ışık, âlem ve kîl ü kâl terimleri sırasıyla incelendi. Yorum doğru anlamaktan daha çok, yanlış anlamamak için verilen bir uğraşıdır cümlesinin fehvasınca hareket edildiğinden ve doğru anlama, yanlış anlamamak için gösterilen uğraşının bizzat kendisi olarak görüldüğünden kadîm yanıtların arkasındaki sorular, kaygılar ve korkuların neler olduğu söylenenlerin amacı açısından incelendi. Akabinde, farklı kültürlerde, benzer soru-kaygı-korku sürecinin yarattığı yanıtlardan bir demet sunularak insan olmanın ortak yanı gösterilmeye çalışıldı.”

Kitapta ilim, aşk, âlem ve kîl ü kâl ‘terimleri’ dış ve iç helezonik/spiral yöntem birlikte kullanılarak incelenmiş ve düşünce geleneğimizdeki meşşâî, işrakî, kelimî, irfanî ve sûfî yaklaşımlar

elden geldiğince göz önünde bulundurulmaya çalışılmış. İlim ve aşk terimleri açıklanırken Davud-ı Kayserî, Tehânevî, İbn Arabî gibi isimler öne çıkarken geleneksel kitaplarda bir terim olduğunu öğrendiğimiz kîl ü kâl için karşımıza daha çok İbn Sina'nın yaklaşımı çıkmaktadır. Kîl ü kâl, bir terim olarak ele alındığında, beyitte dedikodu karşılığı kullanılmadığı, o devrin İbn Sina'cı felsefe geleneğinin bir özeti olduğu belirtilerek biri hâl'i (durumu), diğeri ise kâl'i (sözü) önceleyen iki farklı düşünce okuluna atıf yapıldığı sonucuna ulaşıyor.

Kitapta kullanılan terim ve kavramların okuyucu nezdinde hemen anlaşılamayacağını farkındadır Fazlıoğlu. Ona göre bu durum "Bizim kendi medeniyetimizin tarihî tecrübesine yabancılaşmamızın da derecesini göstermektedir". Maalesef kadîm metinler, örüldükleri kavram yumağına, yazarının kastettiği doğal mısradaklarına/referanslarına, içinde üretildiği anlam küresine uygun olarak değil; işkenceden geçirilerek modern okuyucunun kaskına göre anlaşılmaya ve anlatılmaya çalışılıyor. Bunlardan en önemlisi ve yazın alanında belki en 'ticari'si olan 'aşk'ı, bu derekeden alarak, titiz bir şekilde, bir terim derecesine yükselterek ele alması eserin takdir uyandıran bir diğer yönüdür. Yani anakronik değil, tarihselci bir bakış açısının varlığından söz edebiliriz.

Beytin dört kilit kavramından (ilm, âlem, ışık, kîl ü kâl) ışık'ın/aşk'ın Horasan sufilerince nasıl vurgulandığı ve literatürde 'hubb, mahabbet' gibi kavramlar yerine zamanla nasıl ikame edildiği, yazar ve kaynak isimleriyle, tarihî arka planıyla beraber serimlenmiş ve Fuzulî'ye kadar gelen entelektüel birikimin tasviri yapılmış eserde.

Kîl ü kâl teriminin basit bir sözcük olarak algılanıp hemen 'dedikodu' olarak çevrilmesi, böylece beytin ve Fuzulî'nin bütün düşünce sisteminin, poetikasının bir anda pespayeleşmesi yahut 'arabeskleşmesi' hadisesi kitabın yazılması için ilk kıvılcımı ateşlemiştir, denilebilir. Beytin işkenceden geçirilirken en çok canı yanan kısmı -az önce dediğimiz gibi- bir terim olduğu fark edilemeyen ve *dedikodu*, *laf ebeliği*, *laf cambazlığı*, *boş konuşma*, *gevezelik* gibi pejoratif (alçaltıcı) anlamlar verilen kîl ü kâl kavramıdır. Bu 'sözlük' anlamlarının yanında ilmî (terimsel, mustalah) kullanımına örnek için Fazlıoğlu, Kâtip Çelebi'nin *Mizânü'l-Hakk*'ında geçen şu tanımı verir: "İlm, bir düstûr üzre kîl ü kâldir". Devamında, eski nazarî metinlerde (hatta Batî'nin teorik ve felsefî metinlerinde de üslup çoğu zaman budur) yazarın temel yargısının etrafında oluşabilecek muhtemel soru, eleştiri ve yanlışlamalara karşı *sanal diyalog* yönteminde kullanılan, soru ve yanıtı imleyen "in kîle - ekûl = denilirse - derim" ibarelerinin daha sonra kîl ü kâl teriminin oluşmasına yardım ettiği anlatılır. "İlimsiz şiir esası yok dîvar gibi olur ve esassız dîvar gayetde bî-itibâr olur" diyen ve ilimsiz şiirden **nefret eden**¹ Fuzulî'nin kullanacağı kîl ü kâl teriminin sahih ve musaddak (referanslı/doğrulanabilir) yorumu da bu olsa gerek. Gerçekten onun şiirlerinden temel İslâm ilimlerine, tasavvufa ve pozitif bilimlere; *Sıhhat ü Maraz* isimli eserinden tıp ve insan psikolojisine; *Hadîkatü's-Sü'edâ* eserinden peygamberler tarihi ve İslâm tarihine; *Matla'u'l-İ'tikâd fî-Ma'rifeti'l-Mebde'* ve *I-Me'âd*² eserinden ise kelâm ilmine olanengin vukûfiyetine şahit oluyoruz (Uyan, 2014, s. 42).

Tüm bunlardan sonra, okyanus metaforu kullanılarak, Fuzulî'nin aklı (kâl'i) tüketip okyanusun kenarına kadar geldiği, okyanusa sorulacak soruları tükettikten sonra dalgalarıyla uğraşmadığı ve aklın ancak bu seviyeden sonra kenarda bırakıp okyanusa daldığı, sonucuna varılır. Zira kişi sahip olmadığını terk edemez... Fuzulî, ikinci beyti *İşk imiş her ne var âlemde / İlm bir kîl ü kâl imiş ancak* olan dörtlüğün ilk beytinde *İlm kesbiyle pâye-i rif'at / Ârzû-yı muhâl imiş ancak* diyerek mutlak pejoratif kullanıma ve mutlak terk'e yönelmemiş, pâye-i rifat'ın kâl ile değil, en nihayetinde hâl ile olacağını imlemiştir.

Bu gibi çalışmalar yaygınlaştıkça "divan edebiyatında" şeklindeki dökümsel ve genellemeci çalışmaların yerine bir şaire, sonra o şairin bütün eserlerine, sonra bir şiirine ve sırasıyla bir beytine, belki bir kavramına yönelmemiz gerektiğini ve birçok anlam katmanından ve disiplinden faydalanarak bu kavram ve metinlere yaklaşmamız gerektiğini anlıyoruz.

Amacının "zihinlere, işler hiç de bizim sandığımız gibi değilmiş" hayretini hissettirmek ve bir metodoloji sunmak olduğunu belirten ve zihnimize müsel sel soru işaretleri nakşeden Fazlıoğlu, kitabını:

¹ Pâye-i şî'rimi hilye-i 'ilmden mu'arrâ olmağı mücib-i ihânet bilip ve 'ilmsiz şî'rden kâleb-i bî-rûh gibi teneffür kılıp... (Fuzulî, 1990, s. 14).

İbn Sina'cı felsefenin orta-seviyede bir özeti gibidir. İlginçtir, Fuzulî bu eserinde ilmi marifete yeğler; gerekçesi de Kur'an'da Allah'a² marifetin/irfanın değil, ilmin nisbet edilmesidir.

Merak sorudur:

*Ger kâf ile nûndan oldu âlem
Âyâ neden oldu kâf ile nûn hem*

şeklinde sonlandırırken biz de yazımızı şu satırlarla bitirelim:

“Bir bilsen, çözülmüş muammalar (ikna olunmuş cevaplar) yerine, çözülenmiş düğümlere (sahici sorulara) ne de ihtiyacımız var. Cevap sahibi olmak kabul etmeliyiz ki insana güç verir, ona cevabını bildiği sorunlar hakkında konuşmak imkânı sağlar, böylece sahte soru(n)larla dolu zihinler nezdinde kendisinin iknâ ediciliğini artırır; bu nedenle soru sahibi olmak yerine, cevap sahibi olmayı tercih edenlerin sayısı çoktur. Oysa sorunlarımız olmasa da, sorunlar bizim olmasa da sorularımız olmalı, bizim sorularımız olmalı. Bu yüzden de cevap sahiplerinin değil, soru sahiplerinin adları bulunmalı defterimizde.” (Cündioğlu, 2004, s. 107-108; Cündioğlu, 2010, s. 36).

İhsan Fazlıoğlu kimdir?

“1966 yılında Ankara’da doğan İhsan Fazlıoğlu, İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü’nü bitirdi. Daha sonra Ürdün Üniversitesi’nde ve Arap Bilim Tarihi Enstitüsü’nde bilim ve matematik tarihi üzerine çalışmalar yaptı. Yüksek Lisansını İ.Ü Bilim Tarihi Bölümü’nde ve doktorasını İ.Ü Felsefe Bölümü’nde tamamladı. Oklahoma Üniversitesi’nde araştırmalar yaptı ve McGill Üniversitesi İslam Araştırmaları Enstitüsü’nde misafir öğretim üyesi olarak bulundu. Hâlen İstanbul Medeniyet Üniversitesi Felsefe Bölümü’nde öğretim üyesidir.

Fazlıoğlu, felsefe-bilim tarihi ile matematik tarihi ve felsefesi üzerine yoğunlaşmakta, özellikle bu yapıların İslam-Anadolu Selçuklu-Osmanlı-Türk medeniyet tarihi içerisindeki gelişmelerini yazma kaynaklara dayanarak incelemekte ve yayınlar yapmaktadır.”

Kaynakça

- Cündioğlu, Düccane (2004). *Philo-Sophia-Loren*, İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Cündioğlu, Düccane (2010). *Göz İzi*, İstanbul: Kapı Yayıncılık.
- Fuzuli (1990). *Divan* (haz. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Uyan, Ömer (2014). "Kerbela Toprağının Mahsulü: Fuzuli", *Fraktal Edebiyat Düşünce Dergisi*, 5: 41-46.